

AVANPREMIERĂ

DEMOCRAȚIA POLITICĂ, ÎNTRE
MODELUL MAJORITAR ȘI PARTICIPAREA DIRECTĂ.
CAZUL ELVEȚIAN*

IONEL N. SAVA**

„În toată Elveția, nobil și prost nu este, ci toți sunt frați compatrioți“.

Dinicu Goleescu, *Însemnare a călătorii mele*, 1826

Considerată o democrație semidirectă, pentru că presupune validarea deciziilor politice direct de cetățeni, democrația elvețiană este o alternativă la democrația reprezentativă pură, în care deciziile se iau de către politicienii aleși. Wolf Linder, profesor emerit la Universitatea din Berna, pornește de la paradigma fondatoare a societății elvețiene — integrarea unei societăți multiculturale prin intermediul instituțiilor politice — pentru a construi o explicație comprehensivă a sistemului politic helvet (numit și *Sonderfall Schweiz* sau „caz special“), caracterizat de trei instituții fundamentale: democrație directă, consensualism, federalism. Autorul consideră că Elveția reprezintă un caz specific în peisajul politic european datorită deviației sale de la modelul politic dominant bazat pe democrația reprezentativă majoritară. Excepția elvețiană se caracterizează prin: a) consultarea directă a populației, prin referendum și inițiativă populară; b) absența diviziunii putere-opoziție și guvernare pe baza colegialității în guvern și a consensului în parlament; c) organizare federală ce alocă responsabilități administrative reduse la nivel central și extinse la nivel local (cantonal și comunal). Peste această organizare politică formală se suprapune cutuma reprezentării politice proporționale a comunităților etnolingvistice germană, franceză, italiană și retroromană, prin intermediul căreia crește baza de formare a coeziunii și de realizare a consensului.

Prezentul studiu introductiv evidențiază relevanța lucrării lui W. Linder pentru publicul din România, respectiv modul diferit și inedit în care funcționează

* Studiu introductiv la Wolf Linder, *Swiss Democracy. Possible solutions to conflict in multicultural societies*, Palgrave Macmillan, Londra, 2010, în curs de apariție în limba română. *Swiss Democracy* este una dintre cele mai cunoscute și apreciate lucrări pe plan internațional dedicate sistemului politic elvețian. Versiunea în limba română este preluată după ediția a treia, publicată în 2010 [I ed. 1994, a II-a ed. 1999], revizuită, adăugită și actualizată sub raportul statisticilor. Pentru publicul din România, o prezentare a lucrării a fost inițiată în 2008 de L. Hurzeller și S. Geissbühler de la Ambasada Elveției, cu invitarea autorului și publicarea unei broșuri, în coordonarea lui C. Avramescu și C. Pârvu. Publicarea *Democrației elvețiene* este prilejuită de marcarea, în 2011, a 100 de ani de relații diplomatice între România și Confederația Elvețiană.

** Conferențiar al Universității din București, ambasador al României în Confederația Elvețiană și Principatul Liechtenstein (2007-2011).

instituțiile integrării politice, particularitățile structurii federaliste elvețiene, mecanismele democrației directe și ale consensualismului politic. La finalul lucrării, W. Linder expune și o evaluare comparativă a sistemului politic elvețian în relație cu sistemul majoritar britanic sau cu cel federalist american, evaluare ce va fi, de asemenea, menționată succint în studiul de față. În sfârșit, dar nu în cele din urmă, politologul elvețian a elaborat această lucrare cu intenția de a furniza și un posibil ghid pentru soluționarea conflictelor din alte societăți multiculturale, respectiv un set de principii și mecanisme care asigură drepturi și reprezentare minorităților culturale, lingvistice sau religioase. Intenția sa reiese de altfel din subtitlul lucrării.

Studiul prezintă, pe parcurs, câteva considerații de ordin sociologic privind rolul culturii premoderne în perioada de formare a statului (secolul XIX) și importanța organizării industriale în perioada de consolidare a sistemului politic (secolul XX). Am introdus aceste considerații cu intenția detalierii unor explicații ale lucrării de față, necesare pentru mai buna înțelegere a sistemului politic elvețian de către cititorul român. Comunalismul (guvernare efectivă la nivel local) și corporatismul (participare activă a organizațiilor industriale și profesionale la guvernare) reprezintă două caracteristici ce individualizează puternic cazul elvețian în comparație cu majoritatea sistemelor politice europene.

Constituirea statului elvețian modern prezintă, în opinia lui W. Linder, o primă particularitate (dezvoltată în Capitolul 1) ce deosebește procesul constituirii structurilor politice moderne elvețiene de alte procese similare din Europa. Astfel, ideea creării unui stat național pe baza unei culturi majoritare și a unei limbi dominante nu a fost valabilă și în cazul elvețian. Cantoanele au trebuit să găsească un mecanism de integrare politică având în vedere diviziunile religioase (între catolici și protestanți) și lingvistice (germană, franceză, italiană și română). Procesul de acomodare a intereselor și de absorbție a tensiunilor a generat mecanismele democrației consociaționale¹ (împărțire a puterii sau *power sharing*) pe baza cărora s-a creat statul elvețian modern în cursul secolului al XIX-lea. W. Linder consideră că apariția unui stat multicultural și integrarea politică a diferitelor religii și limbi fără a se distruge anumite identități și tradiții culturale reprezintă cea mai prețioasă moștenire a democrației elvețiene și ar putea fi un important produs de export.

În procesul de formare a statului, W. Linder menționează rolul declanșator al revoluției franceze, direct, prin intervenția militară din 1798 și prin actul de mediere politică a lui Napoleon din 1803, cât și indirect, prin propagarea ideilor revoluționare. În Europa, fervoarea revoluționară nu este decât episodică și, în 1815, Elveția revine la vechiul regim. Congresul de la Viena recunoaște statutul de neutralitate al confederației formate de cantoane, fapt ce poate fi considerat, pe plan internațional, actul de naștere al Elveției moderne². Pe plan intern, 25 de cantoane creează o confederație cu un grad scăzut de integrare politică (fiecare canton se considera stat suveran), ce reflecta dorința forțelor conservatoare din cantoanele catolice. La 1831, această organizare politică este pusă sub semnul

¹ De reținut că împărțirea puterii nu este similară cu separația puterilor, principiul democrației moderne conform căruia legislativul, executivul și puterea judecătorească trebuie separate în ceea ce privește funcțiile lor.

întrebării de un nou val revoluționar francez. La 1848, radicalii progresiști, de extracție protestantă (reprezentanți ai alianței burgheze în principal din cantoanele Berna și Zürich), reușesc să impună o nouă constituție federală, ce a fost acceptată prin votul popular și votul cantoanelor. Noua organizare politică instituia un parlament bicameral federal la Berna, un executiv format din șapte membri, administrație federală și curte de justiție și acorda o largă autonomie cantoanelor. Constituția de la 1848, revizuită în 1874 și 1999, este valabilă în linii generale și astăzi.

W. Linder afirmă că democrația a fost impusă de Napoleon; nu a fost inventată în Elveția. Actul de mediere ar fi pus capăt vechiului regim și privilegiilor vechilor cantoane și ale nobilimii familiale locale. Istoria oficială elvețiană a acreditat însă ideea, încă din secolul al XIX-lea, că drepturile populare ale elvețienilor reprezintă o continuitate a tradițiilor vechii societăți. Linder subliniază că, dimpotrivă, începând cu 1831, cantoanele protestante progresiste au introdus democrația sub deviza „suveranității populare”. Instituțiile democratice ar fi fost astfel inspirate de ideologia revoluției franceze și nu transferate din tradiția politică autohtonă³. În prezent, s-a renunțat la „istoria oficială”, însă curentul cultural-ideologic popular acreditează ideea continuității tradiției politice specifice elvețiene, sentiment ce pare a fi împărtășit și la nivelul unei bune părți a populației. Culturile orale sunt în general dedicate mecanismului de raportare a trecutului la mituri, legende, personalități și evenimente fondatoare. Din acest motiv, este dificilă impunerea unui „adevăr științific”, având în vedere că există puncte de vedere diferite în rândul specialiștilor care au studiat excepția elvețiană. Între cercetătorii neelvețieni, dacă Karl Deutsch (1976) remarca, pe bună dreptate, că Elveția este un model paradigmatic al integrării prin intermediul instituțiilor politice ale democrației moderne, Alexis de Tocqueville constata mai înainte (1848) că aceeași Elveție prezenta un deficit de democrație datorat persistenței structurilor politice premoderne (oligarhie de extracție locală reticentă la ideea extinderii drepturilor politice). În plan politic, Tocqueville arăta totodată că democrația a fost o armă inițial utilizată la distrugerea vechiului regim pentru ca, mai târziu, să devină un instrument de preservare a vechii ordini în Elveția. Pare așadar paradoxal de ce ideea democrației franceze a fost utilizată în dublu sens, ca instrument de promovare a instituțiilor politice moderne (suveranitate a poporului, adică parlamentarism, constituționalism, separarea puterilor, federalism și consensualism în înțelegerea lui K. Deutsch⁴), dar și de apărare a „democrației

² Congresul de la Viena reprezintă prima menționare internațională a statutului de neutralitate al Elveției, recunoscut ca atare de puterile semnatare. Textul tratatului se spune că a fost redactat de Alexandru Scarlat Sturdza, secretarul țarului Alexandru I, și prevedea, printre altele, anexarea la confederația cantoanelor elvețiene a regiunii Jura de la frontiera cu Franța (cantonul cu același nume de astăzi). Între rațiunile care au stat la baza deciziei recunoașterii neutralității Elveției se pot invoca dorința marilor puteri de a crea un teritoriu neutru între Franța, Italia și Austria-Germania, precum și intenția de a supune unui control internațional traversarea coridorului alpin Gothard.

³ În mai 2008, cu ocazia celebrării la 900 de ani a familiei de Habsburg (originară din cantonul elvețian Aargau), o dezbatere publică a pus în evidență vitalitatea mitului fondator elvețian al lui Wilhelm Tell, respectiv constituirea și afirmarea identității elvețiene în opoziție cu casa de Austria-Habsburg.

⁴ K. Deutsch menționează în legătură cu Elveția rurală următoarele: „Particularitatea vechii ordini sociale a Elveției s-a manifestat prin specificitatea din cantoanele sale montane. Un canton montan precum Uri este un canton țărănesc ce dispune de țărani cu bani, înarmați și participanți devotați; este un oraș natural, cu munți în loc de ziduri și trecători montane în loc de porți ale orașului”, apud Charles Tilly, *Contention and Democracy in Europe 1650-2000*, Cambridge University Press, 2004, p. 168.

populare“, acel *ancien regime* (cu terminologia lui Tocqueville) al regimurilor cantonale elvețiene (în mare parte organizări comercial-urbane sau aristocratic-țăărănești, specifice perioadei medievale)⁵, democrație populară ce s-a metamorfozat în regim de democrație directă în perioada modernă. O instituție locală precum *Landsgemeinde* (adunare generală a tuturor bărbaților „țării“, un prototip al participării directe) încă mai există astăzi în Elveția. Sociologic, pare a fi o expresie a persistenței rețelelor sociale tradiționale⁶, structuri premoderne transferate în contemporan, proces ce încă mai asigură propagarea valorilor identitare, coeziunea și integrarea. În cadrul acestui proces, moștenirea rurală nu pare a fi fost o piedică, ci mai degrabă un suport pentru organizarea modernă. Și în prezent, liderul de opinie este „din popor“ și el este „cel mai credibil“⁷. În structurile comunitare, atitudinile, stările de spirit, ideile și trăirile se transmit în general prin tehnicile sociale tradiționale, în timp ce instrumentele culturii moderne (ziar, televiziune sau Internet) sunt complementare tehnicilor identitare consacrate⁸. Adunarea populară, serbările câmpenești, târgul de produse tradiționale, vacanța școlară pentru „strânsul recoltei“, muzeul țăărănesc, festivalul folcloric ș.a. prezintă una dintre cele mai mari densități culturale în cantoanele elvețiene. Astfel că, pentru un străin, țara cantoanelor pare a fi un amestec exotic de tradiție și modernism, de mentalități rurale în structuri urbane, o combinație între Heidi și hi-tech⁹.

La începutul secolului al XX-lea, pe măsura dezvoltării sale industriale, Elveția a trebuit să găsească o soluție și la conflictul în creștere dintre muncă și capital. Wolf Linder remarcă aici încă una dintre particularitățile elvețiene: noile industrii, precum cele de orologerie, textile și decorațiuni s-au stabilit în zonele rurale, ceea ce a evitat concentrarea noii clase sociale, formată din lucrătorii

⁵ Sociologul C. Tilly remarcă existența unei puternice organizări politice țăărănești în spațiul alpin în perioada medievală, un fel de „republici frățești“ ca forme de organizare diferite de regimurile nobiliare din regiunile învecinate. Lipsa mării nobilimi feudale este una dintre caracteristicile regiunii montane alpine. Vezi C. Tilly, *op.cit.*, capitolul *Switzerland as a special case*.

⁶ Una dintre rețelele sociale tradiționale este cea generată de serviciul militar. Inițial, serviciul militar a fost organizat pe baza milițiilor cantonale și a serviciului de merceneriat din perioada medievală. În prezent, Elveția este printre singurele țări din Europa care nu au renunțat la serviciul militar obligatoriu. La încheierea serviciului urmează perioade de antrenamente anuale până la vârsta de 45 de ani. În afara întâlnirilor din cazărmi pentru scurte perioade de două ori pe an, recruții păstrează legătura și în viața socială. Dincolo de funcțiile militare, armata joacă în continuare un important rol de socializare, de formare și preservare a identității elvețiene.

⁷ În zona germană a Elveției, sărbătorile populare sunt marcate de prezența „în carne și oase“ a țăranului legendar Wilhelm Tell. În iunie 2011 am asistat la un astfel de eveniment, desfășurat la Interlaken, cu ocazia *Yodlerfest* (sărbătoare a interpreților de *yodlere*, cântece populare din zona alpină). Personajul legendar era interpretat de un fermier din zonă. Între liderii politici de astăzi, Christoph Blocher, președinte al *Schweizerische Volkspartei*, corespunde prototipului liderului popular și credibilitatea sa este, cel mai probabil, produsul rețelelor sociale tradiționale și al culturii orale. Partidul popular elvețian este principalul partid politic elvețian. De orientare național-conservatoare, este totuși fundamental diferit de partidele cu tentă extremistă din Europa. Fost partid al fermierilor din zona alpină germană, și-a extins influența și în zona romandă unde este numit *Union démocratique du centre*. SVP/UDC este principalul câștigător al alegerilor din 2007 și 2011.

⁸ În culturile bazate pe tradiția orală, ceea ce spune vecinul sau prietenul are o credibilitate mai mare decât ceea ce se scrie la ziar sau se spune la televizor. În Berna, oraș cu puțin peste 100 000 de locuitori, chiar și noțiunea de „secret“ sau „privat“ are un înțeles comunitar: dacă este cunoscut de două persoane, nu mai este un secret sau o chestiune privată. În culturile urbane, în mod obișnuit se face o separație între viața publică și cea privată.

⁹ Titlul unei conferințe a ministrului elvețian al Economiei, Pascal Couchepin: *Switzerland: from Heidi-land to High-Tech Land*, susținută la Hanovra pe 26 martie 2001.

acestor industrii, în regiunile urbane. Industrializarea descentralizată a prevenit, într-o primă etapă, migrația din mediul rural în cel urban și a încurajat, de timpuriu (secolele XVIII-XIX), urbanizarea regiunilor rurale. În plus, formele de organizare a meșteșugurilor medievale au creat o platformă pe care s-au constituit noile industrii, ceea ce reprezintă încă una dintre trăsăturile cazului special elvețian. W. Linder arată că industriile s-au dezvoltat prin intermediul politicilor publice dezvoltate de stat. Astfel, corporațiile comercianților și meșteșugarilor au preluat formarea profesională a lucrătorilor, distribuind astfel în mod echitabil costurile pregătirii din școlile vocaționale către toți beneficiarii. Asociațiile fermierilor au furnizat date statistice pentru elaborarea politicilor agricole și au stabilit regulile accesului la subvențiile guvernamentale pentru agricultură. Economia agrară elvețiană păstrează și astăzi un puternic caracter cooperatist¹⁰. În ce privește politicile comerciale, organizațiile industriale au utilizat pârghiile guvernamentale pentru a promova exporturile și a proteja producția autohtonă în fața competiției externe¹¹. Legătura puternică a guvernului cu organizațiile profesionale și cartelurile industriale reprezintă o trăsătură specifică Elveției până în ziua de astăzi. Politica economică a Elveției este politica corporațiilor sale industriale și profesionale și ea presupune, în linii mari, comerț liber pe plan extern, protecționism pe plan intern. Între măsurile protecționiste se detașează cele destinate industriei agricole și mediului rural. (Elveția importă în principal acele produse ce nu se pot obține în agricultura autohtonă. Produsele alimentare sunt colectate de la fermieri și distribuite prin cele două rețele de supermarket, Migros și Coop, organizate sub formă de cooperative). Acest tip de industrializare prin politici publice susținute de platforma organizațiilor profesionale și corporațiilor industriale a afectat procesul de formare a clivajului dintre muncă și capital și, pe cale de consecință, constituirea clasei lucrătorilor, a sindicatelor și a partidelor social-democrate. Se adaugă clivajele anterioare — cele generate de religie și regiune lingvistică — care au inhibat, de asemenea, procesul asociațional al clasei muncitoare. W. Linder consideră că, în principal din motivele prezentate mai sus, poziția minoritară a lucrătorilor în relațiile politice și industriale este o caracteristică a Elveției. Social-democrații, în mod tradițional reprezentanți ai stângii, au obținut primul loc în guvernul elvețian abia în timpul celui de-al doilea război mondial și numai din 1959 reprezentare proporțională în executiv. Segmentarea culturală și, adăugăm în prezentul studiu introductiv, organizarea corporatistă, au fost o frână în calea organizării stângii politice elvețiene¹². Linder deplânge astfel o anumită segregare a lucrătorilor în ceea ce pri-

¹⁰ În perioada interbelică a existat percepția că întreaga „Elveție este o cooperativă“.

¹¹ Rudimente ale organizării breslelor medievale sunt preluate în formele corporațiilor industriale moderne. În industriile de mașini și utilaje, *Swissmetal* este una dintre cele mai puternice organizații industriale de astăzi. Întreaga economie este, de altfel, organizată și reprezentată de *Economiesuisse*, cel mai puternic partener industrial al guvernului elvețian. Industria bancară este grupată în Asociația Bancherilor Elvețieni. Asociațiile profesionale sunt prezente în majoritatea ocupațiilor: frizeri, brutari, avocați, medici etc. În agricultură, diferitele asociații ale fermierilor mediază politicile guvernamentale în cele două domenii-cheie: producția (prin mecanismul subvențiilor) și consumul (prin cele două supermarketuri, COOP și MIGROS).

¹² Stânga politică elvețiană se plasează în mod constant în jurul a 17-20%. Această pondere electorală îi permite să obțină două locuri în executivul format din șapte membri și, prin intermediul alianțelor politice cu verzii sau cu partidele de centru (liberal-radicali), să promoveze o parte din politicile sociale, educaționale și

vește elaborarea politicilor industriale și a politicilor sociale¹³. Arată totuși că stânga elvețiană nu este adepta „luptei de clasă”, ci a parteneriatului cu patronatul și guvernul, ceea ce o deosebește net de stânga europeană în general. De peste 60 de ani, social-democrații elvețieni fac parte, fără întrerupere, din guvern.

A doua caracteristică a sistemului politic elvețian, federalismul, beneficiază de asemenea de o interpretare detaliată în lucrarea profesorului Wolf Linder (Capitolul 2). Se cuvine precizat că prima unificare politică a cantoanelor sau „țărilor” din regiunea montană alpină datează din 1291, când trei cantoane au decis, în centrul Elveției istorice, pe grindul de la Grütli, formarea unei alianțe defensive față de Imperiul Habsburgic¹⁴. În cursul următoarelor secole se adaugă un număr de alte cantoane din regiunea germană, ceea ce ridică la 13 numărul entităților politice cantonale medievale. Elveția cantoanelor a traversat istoria medie în această formulă confederată: politică externă comună, autonomie cantonală totală, facilități reciproce pentru transport și comerț, efort militar comun. Începutul secolului al XIX-lea modifică această situație prin intervenția Franței revoluționare, așa cum am arătat anterior. Centralizarea impusă de ocupația lui Napoleon nu a rezistat și, la 1815, cantoanele revin la formula confederată. Numai pentru scurt timp, pentru că, la 1848, prin voința populației și a cantoanelor, se trece la o formă de organizare federativă, respectiv guvern și parlament național în paralel cu autonomie și suveranitate limitată la nivelul cantoanelor.

Wolf Linder insistă aici asupra funcționării federalismului și este mai puțin preocupat dacă, de pildă, intervenția Franței este determinantă pentru organizarea politică federativă sau, dimpotrivă, tradiția confederativă elvețiană este cea care își pune amprenta asupra organizării politice de astăzi. În general, specialiștii elvețieni sunt divizați și asupra acestui aspect¹⁵. Istoric, există o tradiție de organizare a spațiului alpin sub formă de „țări” încă din perioada postromană¹⁶,

de sănătate specifice stângii, în general. Conjunctural, stânga elvețiană se poate alia și cu dreapta conservatoare (populari) pentru atingerea unor obiective politice punctuale (de exemplu limitarea accesului lucrătorilor străini pe piața muncii elvețiene).

¹³ Rămâne de evaluat în ce măsură apartenența lucrătorilor la organizațiile profesionale nu este totuși o formă de participare la deciziile din diferite ramuri industriale.

¹⁴ Cele trei cantoane sunt Uri, Schwyz și Unterwald. Uri este cunoscut ca locul de origine a lui Wilhelm Tell, țăranul elvețian care a îndrăznit să se împotrivescă trimisului imperial austriac. Schwyz este cantonul ce a dat numele și steagul Elveției. Cele trei cantoane, la care se adaugă Lucerna, sunt unite prin ceea ce este cunoscut drept „lacul celor patru cantoane”. Grütli este un grind de pe marginea acestui lac. În 1332, alianței celor trei cantoane li s-a alăturat cantonul Lucerna, în 1352 Zürich, Glarus și, în sfârșit, Berna. În decursul următoarelor două secole se adaugă Fribourg și Solothurn, Schaffhausen și Basel (1501) și, la 1513, Appenzell. După înfrângerea de la Marignano în 1515, înfrângere care a tăiat apetitul elvețienilor pentru aventuri externe, cantonul Ticino, de la granița cu Italia, se adaugă alianței alpine. În secolul al XIX-lea, se asociază cantoanele romande, vorbitoare de franceză, Vaud (1803), Neuchatel, Geneva și Valais (1815).

¹⁵ Legenda lui Wilhelm Tell este de multe ori tratată ca fenomen literar, mai puțin ca eveniment cu consecințe istorice. Similar, lipsa unor dovezi materiale asupra evenimentului de la 1291 — formarea primei alianțe între cantoanele elvețiene — generează periodic diverse dispute asupra acestui act istoric. Am constatat însă și o anumită „pudoare” academică, respectiv reținere a specialiștilor de a susține, peste o limită de rezonabilitate, cazul special elvețian. Oficial, începând din 1889, la 1 august Elveția serbează ziua națională, marcând evenimentul politic din 1291.

¹⁶ Procesul de constituire a „țărilor”, respectiv unificarea unor regiuni pe criterii geografice, în principal din rațiuni militare, este specific perioadei postromane. Aceste unități politico-geografice au fost denumite „romanii populare” și reprezintă formele de organizare locală după prăbușirea administrației Imperiului Roman. Apariția statelor medievale este un proces de unificare politică a acestor „țări” în cursul secolelor XII-XIII. Cea mai mare parte a regiunilor fostului imperiu roman parcurg acest proces premergător formării statale.

entități transformate în state „suverane“, unele simple republici țărănești (Uri, Schwyz), altele cantoane urbane (Zürich, Basel), unite printr-o alianță „slabă“, de tip confederativ¹⁷. Deși papalitatea a considerat eretic modul de viață din cantoanele alpine rurale cu mult înainte de secolul al XVI-lea, reforma protestantă a generat o primă breșă între cantoanele catolice și cele protestante. Mutarea inițiativei istorice din orașele-state italiene către nordul Europei (Țările de Jos) a favorizat dezvoltarea comerțului și a cantoanelor urbane protestante în secolele XVI-XVII, cantoane care au jucat un rol de intermediere financiară încă din această perioadă (rol vizibil, de exemplu, prin activitatea familiei Fugger, bancheri renumiți din Augsburg, prezenți și la Zürich). În secolul al XIX-lea, cantoanele protestante (Zürich, Berna, Basel) au fost promotoarele interne ale federalismului. Cantoanele catolice s-au opus prin intermediul *Sonderbund*-ului (uniune a cantoanelor catolice în care se remarcă Fribourg). În paralel, presiunea externă rezultată din procesul de unificare națională a statelor vecine (Italia, Germania, la care s-a adăugat implicarea constantă a Franței) a accelerat procesul de federalizare a cantoanelor elvețiene¹⁸. Cantoanele vorbitoare de franceză au aderat la federație sub acest impuls extern la 1815. Constituția de la 1848, rezultată în urma unui conflict civil între cantoanele protestante și cele catolice între 1841 și 1847, reflectă procesul modern de centralizare națională și în Elveția, proces temperat însă de puternica tradiție a suveranității cantoanelor.

Astăzi, federalismul elvețian reprezintă, în opinia lui Wolf Linder, combinația optimă între centralizare și necentralizare¹⁹ și este caracteristica sa cea mai importantă. Federalismul elvețian este un proces de centralizare succesivă, dar limitată, realizat pe parcursul ultimelor două secole. Elveția nu a avut nevoie de descentralizare pentru că nu a fost niciodată centralizată. Articolul 3 al Constituției de la 1848 precizează că toate puterile viitoare trebuie delegate cantoanelor. Doar în situația în care un vot popular sau un vot al cantoanelor decid altfel, aceste puteri sunt acordate federației²⁰. Până la 1848, Elveția a adoptat o structură confederativă (o alianță slabă între cantoane); după acest an, organizarea federativă este dominantă.

¹⁷ Istoricul Nicolae Iorga prezintă, într-o conferință la Universitatea din Berna în 1930, ideea unei similitudini între mitul fondator elvețian al lui Wilhelm Tell (1291) și cel românesc al lui Litovoi (1270) și Negru-Vodă (1290). Iorga observa o similitudine și între Valaisul elvețian (regiune-canton formată în epoca postromană, în sudul Elveției, al cărui nume istoric este Walleis) și ideea populațiilor de origine romană, numiți vlahi de către populațiile germane. Valaisanii ar fi, în înțelegerea istoricului român, nu locuitorii văii cu același nume, ci descendenții valahilor (latinilor) occidentali, celto-romanii. La conferință asistă președintele elvețian Jean-Marie Musy, ministrul de Externe Giuseppe Motta, ambasadorul francez la Berna, o numeroasă asistență. Istoricul român elaborează, de altfel, o serie de considerații relative la similitudinea istoriei politice și sociale a României și Elveției, respectiv rolul societăților țărănești, relațiile cu imperiile vremii ș.a. Vezi, pentru detalii, Claudia Chinezu, *Roumanie-Suisse, Approches diplomatiques, économiques et culturelles*, Editions Universitaires Fribourg Suisse, 2001, p. 104.

¹⁸ Vezi, pentru detalii, Joëlle Kuntz, *Scurtă istorie a Elveției*, Editura Rao, 2011. Între figurile emblematice ale mișcării protestante în Elveția se remarcă Ulrich Zwingli la Zürich și Jean Calvin la Geneva.

¹⁹ Faptul că autorul consideră că federalismul s-a constituit, în Elveția, pe baza unui proces de jos-în-sus, respectiv cantoanele sunt cele care au cedat din prerogativele lor către federație, reprezintă totuși o acceptare a existenței unei tradiții locale înainte de constituirea *de jure* a actualului sistem federal în 1848.

²⁰ În această privință, există o deosebire față de sistemul federal american, unde, conform celui de-al 10-lea amendament al constituției SUA, teoretic toate puterile nedelegate statului federal prin constituție aparțin de drept statelor membre ale federației. Practic, prin intermediul „puterilor implicate“, statul federal își asumă aceste puteri.

Sistemul federal este organizat pe trei niveluri: federație, cantoane, comune, fiecare cu competențele sale. Federația are responsabilități în politica externă, apărare, monedă, poștă și transport, legislație civilă și judiciară. Guvernul elvețian se numește Consiliu Federal și este compus din șapte consilieri (miniștri sau *Bundesrat*) cu drepturi egale. Anual, unul dintre miniștri este președinte în exercițiu al Confederației. În relație cu ceilalți membri ai executivului, președintele elvețian este doar *primus inter pares*. Cantoanele (statele), în număr de 26, au fiecare propria constituție și sunt suverane în deciziile privind impozitele și taxele, educația, munca, poliția, religia, sănătatea, mediul. Comunele (circa 2 600 în total, incluzând și orașele/municipalitățile în număr de circa 300) administrează transporturile locale, școlile, utilitățile publice, construcțiile și bugetele/taxele locale. Impozitele sunt colectate la nivel local. Există totuși un mecanism de compensare financiară între federație și cantoane, prin care se fac transferuri financiare în ambele sensuri. Legislația interzice deficitele publice la orice nivel și, în principiu, nicio entitate publică elvețiană nu poate cheltui mai mult decât încasează. În mod obișnuit, bugetul federal înregistrează excedent la sfârșitul exercițiului. De asemenea, profitul anual al băncii naționale se împarte cu cantoanele. În ce privește administrația, comunele mici, de până la 1 000 de locuitori, au cel mult două posturi administrative plătite (primar și secretar). La cantoane, executivul local are 5-7 membri. Oficialii aleși — numiți toți „consilieri”, indiferent că sunt naționali (deputați) sau statali (senatori), cantonali ori comunali/municipali — sunt angajați *part-time*. La toate etajele administrației există voluntari și, după caz, angajați *part-time*. În zona germană, o formă tradițională de voluntariat — *Milizverwaltung* — asigură funcționarea serviciilor de pompieri, a serviciilor sociale ș.a. Voluntariatul este extins și la nivel cantonal sau federal. În mod obișnuit, există în jur de 400 de comisii federale, formate din voluntari, în care sunt implicate câteva mii de experți.

Chestiunea cea mai importantă în ce privește federalismul elvețian este legată de funcționarea democrației. W. Linder arată că ideea fundamentală a democrației — o persoană, un vot — intră în contradicție cu federalismul, care este întemeiat pe ideea votului egal al statelor membre ale unei federații. Există așadar posibilitatea unui vot divergent între votul național (unde se exprimă toți cetățenii) și votul cantonal (unde se exprimă cetățenii cu drept de vot în respectivul canton²¹). Datorită diferențelor demografice dintre cantoane, votul unui cetățean din cantonul Uri echivalează, în votul cantonal, cu 34 de voturi din cantonul Zürich, fapt care acutizează diferența între votul național și cel cantonal. Teoretic, 51 la sută din votul celor mai mici cantoane, reprezentând 9% din totalul electoratului național, poate bloca o decizie la nivel federal. Această situație se poate replica și în votul din cele două camere ale parlamentului elvețian, Consiliul Național, ales prin vot la nivel federal și Consiliul Statelor, ales prin votul de la nivelul cantoanelor.

Consiliul Național, format din 200 de deputați, este ales în baza principiului democratic „o persoană, un vot”. Consiliul Statelor, format din 46 de senatori,

²¹ În Elveția, cetățenii sunt înregistrați pe listele electorale în localitățile în care s-au născut. Elvețienii cu rezidență în străinătate își exercită dreptul de vot în circumscripțiile de origine, prin intermediul votului prin corespondență sau, mai recent, a votului electronic.

este ales în baza votului din cele 26 de cantoane (câte 2 aleși pentru cantoanele mari, câte unul pentru semicantoane). Veniturile principale ale parlamentarilor nu provin din politică, ci din exercitarea unei profesii în paralel cu cea de parlamentar. Din 1918, în alegerea reprezentanților naționali sau cantonali s-a introdus regula proporționalității, care a înlocuit sistemul majoritar. Camerele au egalitate absolută în elaborarea legilor. În caz de diferențe, o comisie mixtă negociază o soluție. Neeacceptarea medierii de către una dintre camere conduce la neadoptarea respectivei legislații. În decizii importante (alegerea membrilor guvernului, ratificarea unor tratate internaționale), cele două camere se reunesc în ședință comună numită și Adunare Federală. W. Linder remarcă rolul inovator al Consiliului Național și funcția ponderatoare a Consiliului Statelor, camera ce reprezintă cantoanele, asociată în mod obișnuit cu o atitudine conservatoare.

Funcționarea federalismului se bazează pe democrația reprezentativă, pentru că întreaga administrație, locală sau federală, este condusă de reprezentanți aleși sau funcționari numiți. Capitolul 3 al lucrării lui Wolf Linder oferă explicații detaliate în ce privește democrația directă, respectiv modul în care referendumul și inițiativa populară transferă decizia politică la nivelul cetățeanului. Elveția a prevăzut în constituție²² două tipuri de referendum: obligatoriu (pentru amendarea constituției și sancționarea angajamentelor internaționale) și opțional (pentru validarea unor decizii ale guvernului și hotărâri ale parlamentului). Referendumul opțional se convoacă dacă, în termen de 100 de zile, cincizeci de mii de cetățeni solicită, prin semnătură, vot popular. La referendumul obligatoriu este nevoie de majoritate absolută, în votul național și în cel cantonal. Pentru referendumul opțional este suficientă o majoritate simplă, respectiv 51% din votul național. La nivelul cantoanelor, referendumul este de obicei aprofundat, respectiv extins la majoritatea deciziilor guvernului local. În ce privește inițiativa populară, constituția prevede că o sută de mii de cetățeni pot solicita, prin semnătură, organizarea unui referendum pentru introducerea unei modificări constituționale sau abrogarea unei legi. Anual, se organizează două sesiuni referendare, în februarie și în noiembrie. La patru ani, în octombrie, se organizează alegeri generale. Înainte de vot, fiecare cetățean primește un set de documente relative la propunerea legislativă sau la oferta candidaților. Recursul la referendum și inițiativă pentru cele mai multe dintre deciziile parlamentare și guvernamentale, dar nu pentru toate, asigură Elveției un profil de democrație semidirectă. Democrația directă ar fi presupus consultarea cetățenilor în toate deciziile politice, federale sau locale. Linder constată astfel că „în cele mai importante chestiuni ultimul cuvânt îl are poporul, pentru chestiuni importante l-ar putea avea poporul, în timp ce pentru celelalte decizii de mai mică importanță îl are parlamentul sau guvernul”²³. Aici însă intervine aserțiunea lui Alexis de Tocqueville: este participa-

²² Constituția de la 1848 nu a prevăzut referendumul obligatoriu și nici inițiativa populară. Regimul politic între 1848 și 1891 a fost unul de tip reprezentativ. Referendumul a fost introdus în 1874, inițiativa în 1891.

²³ În privința referendumului se poate constata o diferență față de alte țări. În Franța, de exemplu, inițiativa convocării aparține președintelui republicii. Are astfel un caracter plebiscitar — verifică la vot susținerea unei anumite decizii politice. În Elveția, elita politică și antreprenorială are o capacitate remarcabilă de a mobiliza electoratul pentru a obține un rezultat la referendum ce nu poate fi contestat pe plan intern sau extern. Democrația directă este, din acest punct de vedere, un instrument eficient pentru protejarea intereselor elvețiene de orice presiune externă.

rea „poporului“ liberă de orice constrângeri sau, conform formulei sociologului francez, o elită oligarhică stabilește limitele libertății de decizie populară, respectiv ce și cum se votează?

Înainte de revoluția franceză, văzută din exterior, Elveția era o rețea de jurisdicții suprapuse, obiceiuri vechi, privilegii și ceremonii etc. ce formau mai degrabă un conglomerat de „mici tiranii“ și mai puțin o regiune a libertăților²⁴. Tocqueville reia această idee la 1848²⁵. Sociologic, se poate identifica sursa raportului eminamente critic al lui Tocqueville în organizarea de tip comunitar și corporatist a Elveției.

Pe de o parte, comunitarismul (*Gemeinschaft*, în sensul definit de Fr. Tönnies și în înțelesul acestui studiu introductiv) este o cultură publică tradițională specifică (și) Elveției. În zona germană, sursa sa este societatea țărănească din regiunile montane. Se caracterizează prin elitism, mutualism, paternalism, izolaționism, corporatism, neîncredere față de străini, în unele circumstanțe chiar accente de xenofobie. Este produsul lungii perioade medievale, când se cimentează cultura elvețiană rurală. În perioada modernă și, îndeosebi în ultimele decenii, s-a manifestat constant prin inițiative și referendumuri pentru limitarea numărului de străini în Elveția (în prezent, străinii reprezintă cca. 21% din totalul populației rezidente), drept de muncă pe perioade limitate, acordarea cetățeniei numai la nivel comunal (după cel puțin 10 ani de rezidență și pe baza unor examinări aprofundate a fiecărui caz), expulzarea infractorilor străini ș.a. În zona romandă — Tocqueville se referă la Geneva în *Raportul* său din 1848 — se exprimă prin comunalism, respectiv „suveranitate“ cantonală înțeleasă ca emancipare de influența savoiaardă și franceză, simbolizată de festivitățile anuale de la *Esplanada*²⁶.

Pe de altă parte, ceea ce un alt sociolog francez de secol XIX, Emile Durkheim, definea asocierea tuturor lucrătorilor unei ocupații într-o organizație profesională, corporatismul industrial este o cultură modernă ce generează o fuziune a intereselor patronilor și lucrătorilor (*Gesellschaft*) și, pe această cale, o soluționare a clivajelor economice și sociale concomitent cu o inhibiție a clivajelor culturale (religioase), regionale (urban-rural) sau naționale (străin-autohton). Capitalismul industrial a dezvoltat dimensiunea societală în Elveția, dar nu a avut un caracter anticomunitar.

De aceea, între comunalism (izolaționism) și corporatism (nevoia de lucrători) există o contradicție de fond dar și o legătură funcțională, definită de ideea

²⁴ Cf. C. Tilly, *op. cit.*, p. 169. Holger Böning (1998) arată că, istoric, cu puțin înainte de revoluția franceză, dintr-o populație de aproximativ 1,6 milioane de elvețieni, participau la procesul decizional cca 200 000. În Berna, un număr de 3 600 de cetățeni guvernau în numele a 400 000, care nu aveau drepturi politice. Apud C. Tilly, *op. cit.*, p. 168.

²⁵ Pentru genevezi, Geneva este o comună, în timp ce, pentru restul, este canton și republică independentă a confederației. De reținut că W. Linder nu face mențiuni în lucrarea sa la textul lui Alexis de Tocqueville, *Raport fait à l'academie des sciences morales et politiques, le 15 janvier 1848, sur l'ouvrage de M. Cherbuliez, intitulé De la démocratie en Suisse*. Lucrarea lui Tocqueville nu este, de altfel, menționată nici în bibliografia generală a lucrării.

²⁶ Episod din 1602 când trupele principelui de Savoia/Sardinia au invadat orașul, escaladând zidul de protecție. Populația s-a mobilizat și a respins atacul. În 1603, Geneva se opune și regelui Franței, Henric al IV-lea, care dorea să anexeze orașul. Orașul lui Calvin și-a prezervat statutul internațional de „Republică și canton“ suveran chiar și după afilierea la confederația helvetică în 1815.

de pragmatism²⁷, adesea invocată în discursul public elvețian: pentru nevoile industriei, lucrătorii străini reprezintă o mână de lucru accesibilă și dezirabilă²⁸. În măsura în care ar exista în forma sugerată de Tocqueville, oligarhia elvețiană, respectiv patronatul industrial și bancar, *establishmentul* politic și administrativ, liderii de opinie și *intelligentia*, aceasta ar angaja o atitudine corporatist-paternalistă în relație cu lucrătorii și cu populația în ansamblu primind, în schimb, recunoaștere și sprijin²⁹. Subiectul are nevoie de clarificări suplimentare, dar care nu fac obiectul prezentului studiu. Pentru ceea ce interesează aici, între teoreticienii recenți, Arendt Lijphart evidențiază meritul democrației consensuale de a angaja politici corporatiste, respectiv cooperare pe verticală și nu competiție pe orizontală, ca în democrațiile pluraliste. Din acest punct de vedere, partidele elvețiene sunt formațiuni ideologice ce dau eventual o culoare politică preferințelor și clivajelor din substratul comunitar-cantonal și corporatist-industrial. În Elveția, o rețea de asocieri publice și interese private, juxtapuse instituțiilor politice (partidele), joacă rolul unui laborator pentru degajarea consensului și obținerea compromisului. Aceasta ar putea fi, în formă simplificată, descrierea sistemului politic elvețian. În textul lui Linder, consultările preparlamentare (subcapitolul 4.2.), prin care se încearcă obținerea unui consens înainte de votul politic din parlament, reprezintă aportul unui ipotetic „parlament al lobby-ului“, probabil exagerat numit o înțelegere la nivelul oligarhiei, în mod curent asociat, în textele academice, cu acțiunea grupurilor de interese. Deciziile politice sunt tranșate așadar înainte de votul din parlament, care nu face decât să le valideze. Grupurile de interese sunt, în acest caz, organizații patronale și asociații profesionale, corporații industriale, grupuri de experți, rețele administrative, activiști civici, media etc. W. Linder le tratează totuși ca acțiune a grupurilor de lobby, conform teoriei politice standard. În angrenajul consensual-corporatist sunt implicate și ziarele, radiourile și televiziunile, care respectă, cu oarecare constanță, consensualismul dezbatelor politice. Cele trei televiziuni publice (de limbă germană, franceză și italiană) domină de altfel spațiul public elvețian, iar în campaniile electorale sunt principalele mijloace de propagare a mesajelor politice³⁰.

²⁷ Pragmatismul elvețian, principala trăsătură a politicii externe, a fost critic catalogat ca „discurs dublu“, respectiv invocarea interesului „Miciei Elveții“ pentru a obține concesiile „mari“, ce altfel nu ar fi posibile. Antropologi precum Bruce Gordon identifică sursa acestui pragmatism în cultura populară transferată în cultura protestantă. Ulrich Zwingli, liderul religios reformator de la Zürich, provenea dintr-o familie de țărani din sud-estul Elveției. Zwingli „a idealizat populația rurală simplă în contrast cu rapacitatea clerului“ și funcționarilor (protecția celor slabi împotriva celor puternici, apărarea celor mici în fața celor „mari“, dedublarea adevăratelor intenții în fața primejdiilor, modestia de paravan, viclenia etc., gândire specific derivată din mentalitatea țărănească și pastorală montană). Protestantismul elvețian a preluat aceste predispoziții comportamentale ale societății țărănești. Vezi B. Gordon, *The Swiss Reformation*, Manchester Univ. Press, 2002, p. 66.

²⁸ Numărul lucrătorilor străini este de cca 1,2 milioane în industria domestică (cea mai mare parte transfrontalieră) și de cca 2,5 milioane în filialele din străinătate ale companiilor elvețiene.

²⁹ Această atitudine ar presupune utilizarea în regim corporatist (profesional) a calificării superioare oferite de lucrătorii străini în paralel cu stimularea lucrătorilor autohtoni și protecția comunităților locale. Unele detalii suplimentare pot fi găsite și la C. Tilly, *op. cit.*, p. 169.

³⁰ Există și televiziuni private, dar fără influență reală în spațiul public. În ce privește presa scrisă, cele patru trusturi media, ce dețin peste 90 la sută din publicațiile print și online, sunt: Tamedia (cu ziarele naționale *Tages Anzeiger*, *Der Bund*, *Le Temps*), Edipresse (*Tribune de Geneve*), Ringier (tabloidul *Blick*) și NZZ-Media Group (ce publică cunoscutul *Neue Zürcher Zeitung*) și sunt localizate în principal la Zürich. O varietate de ziare locale (cantonale, municipale, comunale) completează tabloul media național, asigurând Elveției una dintre cele mai dense piețe ale media scrise și online.

Referendumul și inițiativa sunt utilizate și de forțele politice sau organizațiile civice. În cazul în care un partid, reprezentat în parlament și chiar în guvern, lansează un referendum opțional, prin care este pusă la încercare o lege adoptată, referendumul devine ceea ce W. Linder numește „referendum de frânare“, respectiv o cale de a ataca decizia majorității obținute în parlament pentru respectiva legislație. Referendumul de frânare este un instrument eficient împotriva alianțelor transpartinice. În mod similar, partidele politice sau mișcările civice pot lansa inițiative populare — propuneri legislative ce pot genera modificări constituționale. Sunt numite „inițiative de inovare“, punând la încercare, printre altele, voința politică a elitei naționale. În noiembrie 1989, a fost organizată o consultare populară pentru desființarea forțelor armate, respinsă însă prin votul majorității cantoanelor. În 2009, o inițiativă a popularilor, ce viza interdicția construcției de minarete în Elveția, a fost votată la nivel național și a fost înscrisă în constituție la articolul 62 ce se referă la libertățile religioase. Inițiativa de inovare este un instrument eficient împotriva imobilismului elitei politice în general. Între 1874 și 2007, în Elveția s-au derulat 206 referendumuri obligatorii (constituționale), 161 opționale și 162 de referendumuri la inițiative populare (o medie de 3,6 pe an). Au fost aprobate 154 de constituționale, 88 de opționale și 15 inițiative³¹.

Pentru validarea referendumului și inițiativei nu s-au stabilit limite de participare. Până la extinderea votului pentru femei în 1971³², majoritatea decizională a variat între 11 și 24%. Practic, o minoritate masculină de până la 24% decidea în toate chestiunile. Majoritatea decizională nu corespunde nici în prezent cu majoritatea populației. Participare la referendum de peste 40% este considerată o participare bună. În februarie 2009, la referendumul pentru extinderea liberei circulații cu UE la România și Bulgaria au participat puțin peste 51% din cetățenii cu drept de vot, care au votat în proporție de 59% în favoarea propunerii guvernului. Participarea și rezultatul au fost considerate ca fiind „foarte bune“. Statistic, există totuși o participare „conștiincioasă“ la vot ce se plasează în jurul a 30 de procente. Un grup de cca 50% dintre votanți sunt votanții ocazionali, care participă la vot în funcție de relevanța temei supusă votului și miza personală și publică a acesteia. Un grup ce reprezintă 20% din electorat nu se prezintă la vot, indiferent de miză. Stabilirea unei minime de participare pentru validarea unui referendum este considerată o măsură antidemocratică. De asemenea, acțiunea grupurilor de lobby, tipul de slogane și mesaje din campaniile electorale, finanțarea campaniilor sau propaganda electorală nu sunt limitate prin legislație specifică, alta decât cea privind, de exemplu, libertatea de asociere și de exprimare. În diferite circumstanțe, partidele politice sau organizațiile civice declanșează campanii de strângere de semnături pentru referendum sau inițiativă populară din rațiuni pur electorale.

Capitolul 4 al cărții este dedicat democrației consensuale. Wolf Linder descrie aici dezvoltarea instituțiilor și a practicilor de împărțire a puterii în sistemul

³¹ Wolf Linder, *Democrația directă în Elveția*, București, 2008, p. 16.

³² Introducerea votului pentru femei a fost un proces îndelungat, realizat prin mecanismele tradiționale ale democrației elvețiene. A fost necesar ca populația masculină cu drept de vot să realizeze un scor electoral care să permită accesul femeilor pe listele electorale începând cu 1971. Cantonul Appenzell a refuzat extinderea votului la populația feminină. A fost nevoie de o decizie a curții supreme împotriva cantonului pentru ca femeile să primească, în cele din urmă, drept de vot în 1991.

politic elvețian. La 1848, constituția a fost gândită pentru o democrație majoritară. Sunt trei factori care au influențat conversia sistemului majoritar într-un sistem de democrație semidirectă. Primul este federalismul. Cantoanele mici, majoritatea catolice, au exercitat un veto asupra deciziilor federale, ceea ce a forțat pe radicalii protestanți să caute un compromis. Radicalii au acceptat prezența catolicilor, astăzi creștin-democrați, în executiv începând cu 1874. Al doilea factor a fost introducerea sistemului electoral proporțional în 1918, de asemenea un succes al catolicilor, care s-au folosit de apariția unei noi forțe politice, social-democrații, pentru subminarea dominației radicalilor. Radicalii protestanți au pierdut majoritatea simplă în parlament, ceea ce a generat o primă fragmentare a spectrului politic. Al treilea element a fost democrația directă. Referendumul este o invitație fermă la cooperare pentru orice forță politică din parlament: refuzul cooperării și al compromisului comportă riscul convocării unui referendum din partea adversarilor politici. Astfel că majoritatea din executiv a fost treptat înlocuită de o coaliție guvernamentală consensuală: în 1928, a primit un loc în guvern partidul fermierilor mic-burghezi, în 1943 a fost rândul social-democraților. Din 1959, Elveția este guvernată de o coaliție formată din populari (fostii fermieri), radicali, social-democrați și creștin-democrați. Această formulă de guvernare a primit numele de *Konkordanz* (guvernare colegială, supranumită și „formula magică”). Alegerile din 2011 au validat această formulă, deși, în 2004, o criză a *Konkordanz*-ului, generată de excluderea unui ministru al popularilor, a provocat o serie de turbulențe în sistemul politic helvet. În octombrie 2011, avansul neoconservatorilor (desprinși din populari) și al verzilor, pe seama liberal-radicalilor, a fragmentat suplimentar centrul politic elvețian. Partidul fondator al Elveției moderne, partidul radical, a pierdut, în 2011, poziția dominantă în sistemul politic.

În prezent, democrația consensuală elvețiană presupune o împărțire a puterii între partide în funcție de scorul electoral (între național-conservatori, social-democrați, liberal-radicali, creștin-democrați și, mai recent, verzi, cu o pondere electorală între 10-20% fiecare) și o distribuție a locurilor în parlament și administrația federală în funcție de ponderea comunităților lingvistice (72% germani, 21% francezi, 4% italieni și 0,4% romaniș). După alegerile din octombrie 2011, cele șapte locuri din executiv sunt repartizate astfel: 2 populari, 2 social-democrați, 1 radical-liberal, 1 creștin-democrat, 1 neoconservator. Compoziția etno-lingvistică: 4 miniștri reprezintă comunitatea germană, 3 pe cea franceză și italiană, iar cancelarul federal (secretar al guvernului și al administrației federale) este romanș; 3 miniștri și cancelarul sunt femei.

În capitolul final, Capitolul 5, Wolf Linder procedează la o scurtă evaluare comparativă a sistemului politic elvețian. La întrebarea cine are mai multă influență în politică, votantul britanic sau cel elvețian, evident că răspunsul este nuanțat. Un cetățean britanic decide, prin buletinul de vot, cine vine *la* sau este exclus *de la guvernare*. Un elvețian știe că același guvern va fi și înainte și după alegeri. Britanicul nu mai are o altă posibilitate de a influența deciziile politice până la următorul tur de scrutin. Dacă britanicul votează, de obicei, o dată la patru ani, elvețianul votează de cel puțin două ori pe an. Este diferența dintre influența prin alegeri și participarea directă, generată de diferența dintre democrația majoritară și democrația directă. W. Linder plasează Marea Britanie și

Elveția la capetele unui continuum al participării politice în sensul că o participare și influență largă la alegeri este asociată cu o participare directă redusă și viceversa.

Caracteristicile sistemului politic elvețian se observă și prin intermediul comparației statistice. Contabilizarea numărului de referendumuri în 1996 arată că, din cele 799 existente în lume în perioada modernă, 414 au fost organizate în Elveția. Urmează, la mare distanță, Australia (cca 30), Franța (20), Danemarca (13)³³. O comparație cu sistemul federal american este prezentată în subcapitolul 5.1.2. SUA sunt federale în sistemul politic, însă funcționează ca democrație majoritară. Elveția are un federalism mai slab, dar o democrație directă puternică. O schemă a sistemelor politice, inspirată din D. Elazar, permite o localizare a sistemului politic elvețian pe un tablou politic general.

În sfârșit, dar nu în cele din urmă, în epilogul acesti lucrări Wolf Linder ne oferă propriile considerații în legătură cu viitorul Elveției alături de aserțiunile celui mai cunoscut expert neelvețian în probleme elvețiene, britanicul Clive Church. Linder consideră că presiunile externe exercitate de globalizare și europenizare (deși Elveția nu este membră a UE) au generat două viteze în procesul politic: accelerată în afacerile internaționale, temperată în politica internă. Acest fapt a condus la polarizarea partidelor politice, între dreapta naționalistă și conservatoare și stânga integraționistă. Slăbirea centrului politic, reprezentat de liberali-radicali și creștin-democrați, se poate repercuta asupra democrației consensuale: obținerea compromisului politic devine din ce în ce mai dificilă. Alegerile din octombrie 2011 au corectat, pentru moment, această tendință: influența popularilor s-a diminuat, centrul politic s-a re consolidat, deși este în continuare fragmentat. Karl Deutsch avertizase, în urmă cu mai bine de 30 de ani, că Elveția se află suspendată undeva între „stagnare și inovație”. Politologul britanic C. Church evidențiază presiunea europenizării ca factor principal de presiune asupra Elveției. Totuși, refuzul aderării la UE, în urma unui referendum din 1992, este menținut ca opțiune în ceea ce privește relațiile cu birocrăția de la Bruxelles, pe fondul unor relații directe și pragmatice cu membrii UE. Elveția este, cel puțin în perioada actuală, mai degrabă expusă globalizării. Relațiile sale economice sunt consistente cu țările UE (schimburi comerciale de un miliard de franci pe zi), dar expunerea financiară este mai mare pe piețele extraeuropene (Elveția este al șaptelea centru financiar din lume). În plus, actuala criză prin care trece Uniunea Europeană întărește tabăra euroscepticilor elvețieni. Între timp, reorientarea relațiilor economice dinspre vest către est (Asia Centrală, China, India și Rusia) relaxează presiunea economică europeană. Wolf Linder concluzionează că, pentru elvețieni, atâta timp cât UE este un proiect elitist, birocratic și cu legitimitate democratică redusă, votanții elvețieni nu vor vota în favoarea aderării. Riscă această opțiune să transforme țara din mijocul geografic al Europei de Vest într-o țară politic neintegrată și cultural marginalizată? Pentru un posibil răspuns, Wolf Linder citează, în *Introducerea* la prima ediție, un jurnalist romand care consideră că Elveția are o calitate, pe cât de seductivă pe atât de iritantă: o certă înclinație de a merge într-o direcție diferită de cea spre care se îndreaptă toți ceilalți.

³³ Referința este din Butler și Ranney, vezi notele.